

УКРАЇНСЬКЕ КНИГОВИДАННЯ У СТАНИСЛАВОВІ 1920–1930-х рр.: ТЕМАТИКА, ВИДАВНИЧІ СЕРІЇ, ЖАНРИ

Інна Морозова

*молодший науковий співробітник відділу наукової бібліографії
ЛННБ України ім. В. Стефаніка*

Розглянуто український книговидавничий рух у Станиславові 20–30-х рр. ХХ ст., зокрема охарактеризовано діяльність місцевих видавництв і громадських організацій, проаналізовано тематичний і жанровий склад окремих видань і видавничих серій.

Ключові слова: Станиславів, «Бистриця», Григорій Хомішин, книговидання, видавничі серії, українська книга.

Considered Ukrainian Stanyslaviv book publishing movement in the 20–30's XX century, characterized in particular activities of local publishers and public organizations, analyzed themed genre composition of certain publications and publishing series.

Keywords: Stanyslaviv, «Bystrica», Hryhory Khomyshyn, book publishing, publishing series, Ukrainian book.

Рассмотрено украинское книгоиздательское движение в Станиславове 20–30-х гг. ХХ в., в частности охарактеризована деятельность местных издательств и общественных организаций, проанализирован тематический и жанровый состав отдельных изданий и издательских серий.

Ключевые слова: Станиславов, «Бистриця», Григорий Хомішин, книгоиздание, издательские серии, украинская книга.

На початку ХХ ст. Станиславів (тепер — Івано-Франківськ) вирізнявся як помітний промисловий, економічний, адміністративний і культурний центр Східної Галичини. Після розпаду Австро-Угорщини у 1918 р. і проголошення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) Станиславів упродовж січня-травня 1919 р. був її тимчасовою столицею. Від травня 1919 р. до вересня 1939 р. перебував у складі Польщі, у 1921 р. став воєводським (обласним) центром. На той час територія міста становила 2 295 га, кількість населення — 44,7 тис. осіб [3, с. 82]. Уже в 1930-х рр. Станиславів за кількістю населення став другим містом у Галичині після

Львова, а у 1939 р. нараховував близько 64-70 тис. мешканців [12, с. 3022]. Незважаючи на жорстку політику колонізації на теренах Східної Галичини, у Станиславові активно розвивались культурно-освітні громадські інституції, місто стало важливим осередком українського життя: політичного, освітнього, музичного, театрального та видавничого.

Від 1918 р., після тривалої перерви, спричиненої подіями Першої світової війни, різноманітні українські організації Східної Галичини поступово відновлювали свою діяльність. Про відродження й розвиток у 20–30-х рр. ХХ ст. національного громадсько-культурного життя свідчить наявність у Станиславові великої кількості українських суспільно-політичних товариств і культурно-просвітніх організацій, зокрема функціонували «Просвіта», «Рідна Школа», «Молода Громада», «Учительська Громада» «Союз Українок», «Пласт», «Каменярь», «Сокіл», «Українська хата», державна гімназія з українською мовою навчання, музично-хорове товариство «Станиславівський Боян», Український народний театр імені Івана Тобілевича. Українці утримували кооперативи «Народна торгівля», «Маслосоюз», «Сільський Господар», «Основа», «Взаємопоміч», «Світло». Важливою подією у сфері духовного життя було утворення у 1885 р. Станиславівської греко-католицької єпархії, при якій існували греко-католицька духовна семінарія, богословський ліцей, засновані кооператив «Священича Поміч» і культурно-просвітницьке товариство «Скала», виходив тримісячник «Добрий Пастир».

До 1939 р. Станиславів — один із найбільших українських культурних і видавничих осередків Покуття й Галичини. У видавничій діяльності він посідав третє місце після Львова та Коломиї [4, с. 12]. Тут діяло чимало друкарень та літографій, які сприяли виданню українських книг та часописів. Насамперед необхідно назвати друкарні Льва Данкевича, Е. Вайденфельда і брата, Льва Геллера, друкарню і літографію Станіслава Хованця, друкарню Повітового Союзу Кооператив.

Книговидавнича діяльність місцевих видавництв у першій половині ХХ ст. частково представлена у статті Богдана Кравціва «Станиславівські видання і видавництва» [16], вміщеній у першому томі збірника «Альманах Станиславівської землі». Автор подав бібліографічний огляд українських книг, що виходили друком

у Станиславові впродовж 1904–1943 рр., складений «на підставі рукописного «Бібліографічного огляду частини моєї бібліотеки в 1939 році» редактора Івана Ставничого, що був активним учасником видавничого руху і в бібліотеці якого зберігалось, мабуть, найбільше видань, зреалізованих у цьому місті, а також на основі каталогів видавництва «Бистриця» та інших матеріалів» [16, с. 530]. З об'єктивних причин цей бібліографічний огляд є дуже неповним, оскільки базується лише на даних із різних джерел, доступних авторові.

Вичерпний реєстр станиславівських видань за 1914–1927 рр. представлений у перших трьох томах покажчика «Українська книга в Галичині, на Буковині, Закарпатті, Волині та в еміграції, 1914–1939» [27-30]. Із зареєстрованих книжкових видань розглянемо ті, що вийшли друком у 1920–1930-х рр. в Станиславові.

Досить плідною була видавнича діяльність станиславівсько-коломийського видавництва «Бистриця». Заснував його в 1920 р. редактор, бібліограф, педагог, учитель Станиславівської гімназії Іван Чепіга. Власниками видавництва були також Зенон Кирилович з Коломиї та о. Михайло Менцінський, катехит «Рідної Школи» й власник крамниці «Церковна Штука» [16, с. 531]. Переважну більшість видань надруковано в Коломийській друкарні Адама Кисілевського. Видавництво мало власні склади у Станиславові (вул. Липова, 1 і вул. Голуховського, 54) та в Коломиї (вул. Міцкевича, 8). Репертуар «Бистриці» складався із чотирьох книжкових серій — «Діточі читанки», «Бібліотека для української молодіжи», «Літературна Бібліотека» та «Практична Бібліотека». У серії «Діточі читанки» впродовж 1920–1930 рр. вийшло друком 16 книжечок, серед яких багато дитячих казок, зокрема Івана Липи «Орел Промінистий» та «Трицарство», Редьярда Кіплінга «Слоняток» та «Як верблюд дістав горб?» з малюнками Осипа Куриласа, а також «Коротка історія України» Бориса Грінченка, «Хто такий Т. Шевченко» Григорія Коваленка (під псевдонімом Гр. Гетьманець), «Малий Кобзар. Вибір для дітей» Тараса Шевченка.

В серії «Бібліотека для української молодіжи», що виходила під редакцією Зенона Кириловича, видавництво «Бистриця» планувало видавати ілюстровані оригінальні та перекладні повісті, казки, оповідання для юнацтва і молоді. Ця видавнича серія була

продовженням серії «Бібліотека для рускої молодіжи», яка виходила у 1894–1914 рр. в Коломиї під редакцією Юліана Насальського і включала белетристичні твори різних жанрів для шкільної молоді. У зверненні до читачів, поданому в одній із книг відновленої серії, редакція зазначала: «Після шестилітньої перерви, з причини воєнної заверухи, приступаємо до відновлення нашої бібліотеки — в дещо зміненім виді» [26, с. 75]. Проте, на відміну від «Бібліотеки для рускої молодіжи», в якій за життя Ю. Насальського вийшло 147 томиків у 80 випусках [13, с. 191], серія «Бібліотека для української молодіжи» обмежилась лише кількома книжечками, виданими у 1920–1921 р., серед яких — «Пан Коцький» Антона Лотоцького, «Покотигорошок» Дмитра Третяка, оповідання Андрія Чайковського «Одарка».

Твори українських письменників різних жанрів друкувалися у «Бистриці» в серії «Літературна Бібліотека». Започаткувала серію у 1920 р. повість Андрія Чайковського «Малолітній», також у ній вийшли друком: поема Юрія Шкрумеляка «Сон Галича», збірка поезій Кліма Поліщука «Звуколірність», оповідання Марії Колцуняк «Проти филь». Варто відзначити збірку «Український сміх: збірник гумористики й сатири українського письменства», яку уклав поет, журналіст, редактор коломиїських часописів «Покуття» та «Покутський вістник» Омелян Карашкевич. У передмові до збірника укладач зазначив, що, «зібравши багатий матеріал до історії української гумористики та до вибору клясичних її зразків од найдавніших часів до нині, я покищо отцим виданням даю тільки те, що під нинішню хвилю можливе з огляду на видавничі труднощі» [31, с. 6]. Очевидно, що надалі планувалось видання й наступних випусків. У першій (і єдиній) книзі укладач помістив гумористичні оповідання українських письменників Ореста Авдиковича, Степана Васильченка, Володимира Винниченка, Галини Журби, Михайла Коцюбинського, Модеста Левицького, Леся Мартовича, Володимира Самійленка, Марка Черемшини, Тетяни Сулими, Андрія Чайковського, Михайла Яцківа та ін.

Серія «Практична Бібліотека» видавництва «Бистриця» містила видання навчально-методичного характеру, автором яких був культурно-громадський діяч, педагог і літератор Орест Кузьма. Засновник есперантського руху в Галичині, редактор і видавець першого українського часопису мовою есперанто «Ukraina Stelo»

(«Зоря України»), Орест Кузьма був пристрасним есперантистом та популяризатором української культури і літератури в світі. Активно перекладав твори В. Стефаника, І. Франка, Л. Мартовича, Т. Бордуляка мовою есперанто. 1922 року у видавництві «Бистриця» видав «Повний підручник до науки міжнародної мови есперанто», який складався зі вступу, коротких методичних вправ та основної частини — граматики з текстами, серед яких подані мовою есперанто українські народні пісні, вірші Тараса Шевченка «Заповіт», «Минають дні» (переклад Гната Якимчука), поема «Катерина» (переклад Василя Дев'ятніна). В цьому ж році у видавництві «Бистриця» вийшов «Словарець українсько-есперантський» Карла Вербицького з передмовою Ореста Кузьми.

До квітня 1919 р. Орест Кузьма керував друкарнею ОВК (Окружної Військової Команди) у Коломиї, де виходили часописи доби ЗУНР: «Покутський вістник», «Січовий голос», «Громадський голос», «Новини», «Учительський голос» [1, с. 9]. Спираючись на досвід видавничо-друкарської роботи, О. Кузьма у «Бистриці» видав два практичні посібники «Як друкується книжку» і «Як переводиться коректу?» (обидва 1921 р.), де подав історичний огляд виникнення і розвитку друкарства, практичні рекомендації і поради стосовно здійснення коректури, відтворення ілюстрацій, вибору паперу, описав різновиди друкарських машин і принципи їх роботи, процес виготовлення та оформлення палітурок.

Під егідою видавництва «Бистриця» у 1920-х рр. в Станиславові вийшло чотири річники «Народного Календаря». У кожному календарі, крім традиційної для цього типу видань частини із церковними святами, історичними відомостями та господарськими порадами, містився книготорговельний каталог видавництва «Бистриця» у Станиславові, а також реєстр «Українська преса в Галичині» з характеристикою українських часописів, умовами їх передплати та адресами редакцій. Основу кожного календаря становила «Літературна частина», в якій друкувались твори Олександра Олеся, Богдана Лепкого, Івана Липи, Андрія Чайковського, Павла Тичини, Григорія Чупринки, Миколи Матіва-Мельника та ін. Публікувались у календарях і науково-популярні матеріали, наприклад стаття Зенона Кириловича про есперанто «Міжнародні взаємини а міжнародня мова» [14] та нарис Осипа Пеленського про необхідність розвитку освіти в Галичині «До школи!» [21]. Оскільки

у 1920-х рр. різноманітні українські просвітні товариства, зокрема їх станиславівські філії, почали активно відновлювати свою діяльність, у «Народному календарі на переступний рік 1924» опубліковані огляди Михайла Галущинського «Значінне Просвіти» [5] та «Рідна Школа» в Станиславові» [20], підписана криптонімом П. Г., який, вірогідно, належить Гнатові Павлюху — впродовж 1908–1928 рр. керівнику станиславівської філії товариства «Рідна Школа».

Тогочасна діяльність українських культурних і просвітніх установ у Станиславові здійснювалася під тиском антиукраїнської політики з боку польської влади, яка мала на меті повну асиміляцію українців та максимальне скорочення кількості українських навчальних закладів. Ситуація із українським шкільництвом у Східній Галичині катастрофічно погіршувалась через послідовне знищення державних українських народних шкіл та перетворення багатьох із них на утравістичні (двомовні) з перевагою польської мови. Складну та гостру проблему рідномовного шкільництва порушував у статті «Сторінка «Рідної Школи» [7] громадський діяч, педагог та просвітянин Іван Герасимович. Стаття була опублікована у станиславівському «Народному календарі» і у 1924 р. перевидана видавництвом «Бистриця» як окрема брошура під зміненою назвою: «Українські школи під польською владою» [8]. Аналізуючи стан шкільництва, І. Герасимович наводив статистичні дані щодо Східної Галичини на 1923 р.: державних учительських семінарій: польських — 12, утравістичних — 7, українських — 2; державних гімназій різних типів: польських — 53, українських — 7; державних промислових шкіл: польських — 19, українських — жодної; державних торговельних шкіл: польських — 2, українських — жодної; державних рільничих шкіл: польських — 7, українських — жодної; порівняно з 1911–1912 шкільними роками кількість українських народних шкіл у Східній Галичині зменшилась на 682, польських збільшилось на 335 [8, с. 5]. Єдиний порятунком української шкільної освіти в умовах жорсткої політики колонізації І. Герасимович вбачав у діяльності товариства «Рідна Школа», під опікою якого перебували приватні українські школи Галичини. Автор закликав активно організовувати приватне шкільництво, засновувати нові школи українського педагогічного товариства «Рідна Школа», «щоби своїм дітям дати рідну освіту і виховати їх на вірних синів і доньок України та не допустити до того, щоби

чужі школи поробили з них перекінчиків, перевертнів і явних ворогів свого власного народу» [8, с. 16]. В тих місцевостях, де польська влада не дозволяла відкривати народні школи, автор пропонував проводити так звані «збірні лекції» — приватні навчання учнів українською мовою, які створювалися при гуртках «Рідної Школи» для сільської і робітничої молоді.

Складною була й ситуація з підручниками для навчання українською мовою. У 1923 р. польська влада ухвалила проведення ревізії україномовних підручників, введення польської азбуки в шкільних підручниках для українських шкіл, скасування решти державних шкіл з українською мовою навчання, бо «державні школи повинні бути польськими і з польською викладовою мовою» [8, с. 9]. Активне насаджування польської мови в освіті спонукало передових українських учителів до створення власних навчальних книг та методичних посібників. Так, український мовознавець і педагог Кость Кисілевський, який впродовж 1914–1929 рр. працював учителем станіславівської гімназії, а в 1929–1938 рр. — гімназії і семінарії у Львові, видав власним накладом у Станіславові два посібники: «Словничок української мови і головні правописні правила та замітки до відміни» (1927) та практичний підручник для вчителів «Методика правописних і словесних вправ» (1929). «Словничок», ідея видання якого з'явилась у гуртку українців станіславівської гімназії, отримав багато схвальних відгуків. Український мовознавець і педагог Іван Велигорський у рецензії констатував, що потреба у такому словнику назріла вже давно, і як позитивну особливість відзначав наявність у словнику «спроби заступлення чужих слів українськими, чим старається шан[овний] автор очистити нашу мову з намулу, що налип на неї протягом літ неволі. В нас ще навмання вживається чужих слів без кінцевої потреби» [2, с. 366].

Відзначився у написанні й виданні навчальних книг для народних шкіл та учительських семінарій учитель школи вправ (тобто початкової школи) при державній учительській чоловічій семінарії в Станіславові Матвій Куцій. У 1927–1930 рр. він видав власним накладом у Станіславові такі підручники: «Наука сольфежа» у двох частинах, «Правописні вправи і диктати основані на описах і оповіданнях» та у співавторстві з Іваном Климком «Зразкові лекції граматики для I, II, III і IV відділу всенародних

шкіл». При укладанні посібників М. Куцій враховував вікові особливості учнів та мав на меті розвинути зацікавленість учнів до знань. Для кращого сприйняття та засвоєння школярами музичного матеріалу підручник «Наука сольфежа» М. Куція базувався на текстах зі шкільних читанок, дитячої літератури, часопису «Світ Дитини» та народних піснях. У «Правописних вправах і диктатах» педагог підібрав змістовні, цілісні тексти, які були не лише корисними для вчителів у процесі організації навчання, а й цікавими для школярів. Для цього використав короткі уривки з творів Івана Франка, Богдана Лепкого, Панаса Мирного, Осипа Маковея та інших українських письменників.

Серед навчальних видань для молодших школярів можна відзначити виданий у 1920 р. Клубом Українського Педагогічного Товариства в Станиславові «Буквар і читанку для першого року шкільної науки» з малюнками Олени Кульчицької (укладачі: Антін Крушельницький, Богдан Лепкий, Омелян Попович).

У 20-х рр. ХХ ст. великий вплив на шкільну молодь мав «Пласт». Переважна більшість учнів була активними членами пластових організацій. Базовими осередками для розвитку діяльності «Пласту» на початку 1920-х рр. були українські школи та гімназії, а засновниками та опікунами пластових частин — учителі цих шкіл. У Станиславові «Пласт» відродився у 1921 р. з ініціативи професора державної гімназії Осипа Левицького. Тоді ж засновано два перші пластові гуртки: «Олень» і «Крук». Основним завданням «Пласту» було виховання української молоді в патріотичному дусі на базі національних та скаутських традицій. Видавнича діяльність станиславівського «Пласту» проявлялась на початках у стінгазетах гуртків та куренів, згодом з'явилися рукописні пластові часописи «Зазуля» (1922) та «Хі-Хі» (1925), а також єдиний поза Львовом друкований часопис української пластової молоді «Український Пласт» (1923–1925). У 1924 р. в Станиславові була започаткована серія «Бібліотека «Українського Пласту», яка мала спеціалізуватися на пластових виданнях. Зокрема планувався випуск підручників із картографії, мовознавства, географії, природознавства, а також видання творів художньої літератури — історичних та так званих «подорожничих» оповідань Жуля Верна, Томаса Майна Ріда та ін. Єдиним виданням цієї серії стала книжечка Джеймса Фенімора Купера «Соколине око» в перекладі тогочасного

учня Станиславівської гімназії Юліана Редька. У виданні ім'я перекладача заховане під псевдонімом «Крукове крило», який Ю. Редько обрав, коли, навчаючись у Станиславівській гімназії, належав до гуртка під назвою «Крук» XI пластового полку ім. Івана Мазепи [17, с. 490]. Разом із публікаціями на початку 1920-х рр. у станиславівському місячнику «Український Пласт» цей переклад був однією із перших «спроб пера» майбутнього мовознавця, публіциста, літературного критика, почесного члена НТШ Юліана Редька.

На відміну від скрутної ситуації у галузі україномовної освіти певного розвитку зазнало господарсько-економічне життя Східної Галичини, важливою складовою якого тоді була кооперація. Кооперативний рух, який за роки Першої світової війни був припинений та майже повністю знищений, на початку 1920-х рр. почав інтенсивно відновлюватися. Поштовхом для цього було прийняття 29 жовтня 1920 р. на першій сесії польського сейму кооперативного закону, який став правовою базою діяльності українських кооперативів та сприяв їхньому розвитку. Представники українських центральних громадських організацій, які почали відновлювати свою діяльність, у 1921 р. створили Крайовий Комітет Організації Кооператив. Такі комітети та об'єднання виникали й у повітах: 1922 р. був заснований Повітовий Союз Кооператив у Станиславові. Його першим головним директором був Юліан Шепарович, а після його переходу до Центросоюзу у Львові — Олекса Дяків. Повітовий Союз Кооператив об'єднував та координував діяльність кооперативів, а також видавав та поширював кооперативну літературу. У 1924 р. коштом і заходом організаційного відділу Повітового Союзу Кооператив у Станиславові вийшла друком книжечка практичних порад та вказівок під назвою «Кооперативний крамар» [15]. Уклав видання директор Повітового Союзу Кооператив в Станиславові Олекса Дяків у вигляді підручника з настановами та порадами для крамарів споживчих кооператив.

Заслуговує на увагу видана Повітовим Союзом Кооператив у 1930 р. книга доцента кафедри кооперації Вищої торговельної школи в Берліні Вагана Тотоміанца «Вступні відомости про кооперацію» в авторизованому перекладі Михайла Ростковича. У вступному слові до українського видання автор зазначив, що його книга використовується у Німеччині як шкільний підручник і широко

розповсюджена у країнах Західної Європи, однак в Росії його видання невідомі, «або інакше кажучи, бойкотовані тому, що протирічачуть комуністичній ідеології. Надіюсь, що український переклад моєї книжки найде живий відгомін в умах і серцях сільських кооператорів і допоможе їм зорганізувати своє краще майбутнє, якого вони достойні» [25, с. VIII].

У період польської окупації Станиславів залишався одним із політичних центрів Галичини, в якому зосереджувалась діяльність різних українських партій та організацій. Найчисленнішою та найвпливовішою українською партією на Прикарпатті було Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО), програма якого декларувала боротьбу за самостійну і соборну Україну легальними засобами. Більшість українських громадських організацій Станиславова, зокрема «Просвіта», «Рідна Школа», «Союз Українок», «Сокіл», перебували під ідейним впливом саме УНДО. Другою за впливом була лівоцентристська Українська радикальна партія (УРП), яку підтримували насамперед українські селяни. У політичному житті краю також діяли Українська соціал-демократична партія (УСДП), Українська Католицька Народна Партія (УКНП) та інші партії, більшість з яких видавали власні часописи для пропаганди своїх політичних ідей. Крім українських партій, що стояли на державницьких позиціях, в 1920-х рр. у Станиславові діяли й організації пропольського спрямування. 30 січня 1926 р. на першому Українському селянському конгресі у Станиславові був заснований «Український Народний Союз» (УНС), який позиціонувався як політичний союз українського селянства у межах Польщі й у своїй програмі проголошував розвиток політичного, культурного та господарського життя українського народу, «признаючи свою належність до Польської Річипосполитої» [22, с. 3]. Пресовим органом УНС стала станиславівська газета «Селянський прапор», яка виходила у 1925–1928 рр. Часопис був заснований як незалежний народний, політичний й економічний орган українського селянства, на сторінках якого висвітлювалось соціально-політичне становище Покуття та лунали заклики до селян об'єднуватись та самостійно організувати політичну роботу. Тижневик друкував також матеріали просвітнього характеру, нариси та оповідання українських письменників. Накладом видавничої спілки «Селянський прапор» у 1925–1926 рр. в серії «Народна Бібліотека» вийшли друком

«Народні колядки й щедрівки на Різдво, Новий Рік і Йордан», оповідання чеського письменника Юліуса Зеєра «Самко Птах» в перекладі Ольги Дучимінської під псевдонімом Приятелька, «Нові казки» Кіндрата Немирного. Із заснуванням пропольського «Українського Народного Союзу» на сторінках «Селянського прапора», який від перших чисел був лояльним до польської влади, все частіше друкувались організаційні документи УНС, а також статті, які закликали до консолідації і єдності в Польській державі, пропагували організацію українського селянства в рядах УНС, переконували вступати до єдиної селянської партії УНС. Серед політичних видань «Селянського прапора» — «Програма і організаційний статут «Українського Народного Союзу», «Звіт з засідання I Українського селянського конгресу, що відбувся дня 30 січня 1926 в Станиславові», та передрукована за 1926 р. (№ 38) стаття під назвою «До історії українсько-польських взаємин». У ній нищівно критикувалась діяльність УНДО та часопису «Діло», що було характерною особливістю публіцистики «Селянського прапора». Варто зазначити, що на сторінках цієї газети критикувалась діяльність усіх українських політичних партій, крім УНС, оскільки часопис фінансувала польська влада. «Селянський прапор» отримував таємні субсидії від МВС Польщі. Його підтримували задля відволікання на виборах 1928 р. уваги українців від національно свідомих кандидатів до сейму та сенату. Тільки вибори минули, фінансування припинилось і «Селянський прапор» зник [18, с. 14].

Надзвичайно численною та різноманітною на початку ХХ ст. була релігійна література, яка займала чільне місце серед станіславівських видань досліджуваного періоду. Насамперед, це видання Української греко-католицької церкви (УГКЦ). Як відомо, УГКЦ відіграла визначну роль не лише у релігійному, а й у суспільно-політичному житті Західної України. Станіславівська єпархія, як одна із структурних одиниць УГКЦ, була утворена у 1885 р. внаслідок розподілу Львівської Архiepархії. Першим її єпископом був Юліан Пелеш, другим — Юліан Сас-Куїловський, третім — Андрей Шептицький. Четвертим єпископом був Григорій Хомишин, інстальований 19 червня 1904 р. у Станіславівській катедрі. За час свого єпископства (1904–1945) Г. Хомишин значно зміцнив позиції єпархії за рахунок збільшення кількості чоловічих і жіночих монастирів та створення релігійних товариств.

За старанням владики уряд асигнував фонди на утримання духовної семінарії в Станиславові, яку було відкрито у 1907 р. З ініціативи ієрарха 1925 р. було створено Українську Християнську Організацію (УХО), від 1930 р. перейменовану в Українську Католицьку Організацію (УКО). На початках вона діяла як просвітницька та аполітична організація для виховання українців у католицькому дусі та поборювання сектантства й комунізму. Друкованим органом УХО став заснований наприкінці 1925 р. часопис «Нова Зоря». Хоча газета виходила у Львові, її духовним натхненником був Григорій Хомишин. З метою поширення релігії та заохочення до читання, владика матеріально підтримував не лише «Нову Зорю», а й інші станиславівські та львівські часописи: «Добрий Пастир», «Правда», «Вістник Станиславівської Епархії». Єпископ дбав також про розвиток освіти населення краю, виділяючи чималі кошти на розвиток шкіл і сільських читалень. З допомогою Г. Хомишина у парафіях було створено мережу читалень «Скала», активно велася харитативно-допомогова діяльність (Товариство Івана Милостивого, кооператив «Священича Поміч», «Дієцезіяльний фонд» тощо) [34, с. 3624].

Єпископ Григорій Хомишин залишив після себе велику інтелектуальну богословську спадщину — більше тридцяти Пастирських послань, листів і відозв. Серед важливих теологічних праць владики варто назвати видану 1920 р. у Станиславові як підручник для священиків книгу «Набожеństwo до Найсвятійшого Серця Господа нашого Ісуса Христа» [19]. Це видання мало надзвичайну популярність серед духовенства і вірних, неодноразово перевидавалося та було більше відомим під назвою «Червона книжка» — за кольором палітурки.

Владика Григорій був завзятим прихильником впровадження обов'язкового целібату — заборони одружуватися священикам. У 1920 р. єпископ практично запровадив целібат у своїй єпархії, чим викликав протест серед частини греко-католицького духовенства та української громадськості Галичини. Опоненти такого підходу вважали, що запровадження целібату суперечить канонам Східної Церкви, не є актуальним та в подальшому приведе до поступової колонізації УГКЦ. Ініціатива Г. Хомишина зазнала опору й з боку світської інтелігенції. Так, відомий письменник Андрій Чайковський у брошурі «Жонате чи безженне священство?» засудив целібатну реформу, стверджуючи, що вона має відверто пропольський

характер [35, с. 29]. Натомість деякі дослідники справедливо вважають, що стійкість позиції станиславівського владика «зумовлювалася створенням у 1922 р. на східному боці кордону Речі Посполитої Радянського Союзу. Через латинізацію ГКЦ, а відтак її «європеїзацію» єпископ вірогідно прагнув з релігійного погляду віддалити галицьких українців від комуністичних впливів сусідньої держави» [10, с. 58]. Про це свідчать і неодноразові застереження Хомишина у проповідях, відозвах та листах від згубних комуністичних впливів. Вбачаючи велику загрозу атеїстичного більшовизму, владика видав Пастирські листи до кліру і вірних Станиславівської Єпархії «Про большевицьке прослідуване релігії» [32] та «Про грозячі небезпеки» [33], в яких, намагаючись застерегти від «пропасті большевизму», наголошував: «Малюють його як успішний чинник в українізації, але не розписуються о тім, що большевизм допроваджує нарід на Україні до стану звичайної худоби, що большевики убивають в душах людських всяке почуття чесноти і релігії, що доми Божі обграбували і многі з них обернули на театри, танці і забави розпустні ... Ціла Україна і Росія наповнилася сльозами, стонами і кровю. Ту прослідуванне шаліє, маючи на меті знищенне всякої релігії. Ту справді вже сам діявол ділає через опанованих ним упавших людей. Прослідуванне Церкви, віри і релігії большевиками нагадає нам хиба часи антихриста при кінці світа» [33, с. 12].

Незважаючи на протести громадськості та духовенства, владика Григорій продовжував підтримувати celibat, і навіть створив у 1923 р. «Товариство безженних священників ім. св. Священномученика Йосафата в Станиславові». Основними завданнями товариства були: поширення католицької ідеї серед українського населення, утримання будинків сиріт, притулків для престарілих та немічних, а також видання католицької преси та книг [23, с. 5]. Поширення серед громадськості католицьких книжок і часописів Г. Хомишин вважав дієюю противагою навалі «лихої преси», тобто більшовицькій агітації. У 1929 р. накладом Товариства безженних священників ім. св. Священномученика Йосафата в Станиславові вийшла друком брошура із проповіддю єпископа Хомишина про пресу «Зброя до оборони і наступу» [11]. У ній подано рекламу п'яти львівських католицьких часописів — «Нова Зоря», «Правда», «Бескид», «Наш Приятель» та «Місіонар», які мали поширюватися серед

населення і стати ефективною протидією комуністичній ідеології, що загрожувала небезпекою безбожництва.

Яскраво виражений антибільшовицький характер мала видана 1930 р. в Станиславові брошура «Царство сатани наступає на нас» [6]. Її автор — отець Теодозій Галушинський, редактор перших двох річників «Нової Зорі» та перший голова Української Християнської Організації. При написанні брошури Т. Галушинський використав матеріал із численних антибільшовицьких статей, поміщених у часописі «Нова Зоря». Книжечка видана накладом Товариства безженних священників ім. св. Священномученика Йосафата в Станиславові, яке мало на меті «видати брошуру з коротким представленням демонської злоби большевизму, нищення родинного життя, релігійних переслідувань та небезпеки страшної навали большевизму для українського населення і гр. кат. Церкви в Галичині» [6, с. 3-4].

Григорій Хомишин всіляко сприяв діяльності різних монаших чинів і згромаджень та релігійних організацій. Важливою подією в житті Станиславівської єпархії стало заснування монастиря Чина Найсвятішого Ізбавителя (отців-редемптористів). У 1920-х рр. єпископ-ординарій Г. Хомишин запросив монахів Чину Найсвятішого Ізбавителя до Станиславова. На початках отці проживали в духовній семінарії, згодом єпископ надав їм парафію в передмісті «Гірка», де вони прислужували в церкві св. Йосифа. У 1927 р. отці-редемптористи при сприянні владики купили землю і будинок на вул. Голуховського, де і перебував монастир до часу його закриття [24, с. 422]. Заходами видавництва Чина оо. Редемптористів у Станиславові у 1929–1930 рр. з'явилися друком три видання: перекладена українською мовою книга засновника ордену Редемптористів Альфонса Лігуорі «Як годитися з Божою волею», брошура про його життя і діяльність «Апостол любови святий Альфонс Лігуорі» та «Мати Божа в Люрд» отця Володимира Порodka.

Серед різноманіття книг релігійного змісту, що виходили друком у Станиславові, не можна залишити поза увагою офіційні видання Станиславівської єпархії — церковні шематизми. Це своєрідні довідкові збірники, в яких подані статистичні дані за один рік, а саме: коротка інформація про ієрархію та органи церковного адміністрування, списки духовних осіб та усіх парафій по деканатах із зазначенням назв церков і місця їх знаходження, дані про

особовий склад викладачів і студентів богословських навчальних закладів, некрологи та ін. Перший шематизм Станиславівської єпархії вийшов практично одразу ж після її утворення — у 1886 р. і регулярно видавався до 1914 р. Після Першої світової війни і до 1939 р. вийшло друком сім «Шематизмів всего клира греко-католицької Єпархії Станиславівської» — у 1925, 1927, 1929, 1930, 1931, 1935 та 1938 роках. Незважаючи на трактування шематизмів виключно як довідкових видань, аналіз та інтерпретація їх змісту дає можливість простежити динаміку розвитку Станиславівської єпархії за певний період часу, що, безумовно, робить їх досить інформативним та цінним історичним джерелом.

Після Першої світової війни на теренах Східної Галичини розпочали широку діяльність альтернативні до традиційної УГКЦ протестантські церкви. Зокрема, досить стрімке зростання отримала Українська лютеранська церква, основний осередок якої до 1939 р. розміщувався в Станиславові. Першим пастирем і засновником української євангелицько-лютеранської громади у місті став Теодор Ярчук — колишній кандидат на греко-католицького священника, що не погоджувався із запровадженням celibату. Як голова осередку Т. Ярчук послідовно обстоював ідею українізації лютеранства, особливу увагу звертав на формування національних рис лютеранського руху, стверджував, що лютеранство має народний, національний характер та найбільше відповідає духовним вимогам українського народу [9, с. 436].

Теодор Ярчук вивчав праці засновника протестантизму в Німеччині Мартіна Лютера, був завзятим і непохитним послідовником його навчання, першим переклав та видав 1929 р. в Станиславові українською мовою «Малий катехизм Доктора Лютера Мартіна». Крім того, написав та у 1930–1931 рр. власним накладом видав низку євангельських брошур, в яких закликав не підтримувати навчання і порядки як католицької, так і православної церков: «Апостол Петро», «Бери і читай!», «Бичівники», «Вогонь на еретиків!», «Проблески серед темної ночі», «Слідом за мною!» та ін. Маючи переважно публіцистичний характер, богословський рівень цих видань значно поступався греко-католицькій та православної літературі. Однак завдяки великій пошані пастиря Т. Ярчука до давніх українських літургійних форм, а також проповідей Слова

Божого рідною мовою, українське лютеранство у 20–30-х рр. ХХ ст. утримувало досить міцні позиції на західноукраїнських землях.

Отже, український книговидавничий процес досліджуваного періоду в Станиславові здійснювався в умовах польської окупації. Після завершення Першої світової війни багато українських товариств, організацій і видавництв відновлювали та активізували свою діяльність. Однак обмежене фінансування, утиски з боку польської влади та політично несприятливі умови не давали можливості розгорнути цю діяльність повною мірою. Незважаючи на всі труднощі, українці Галичини, вважаючи польську окупацію тимчасовою, завжди звертались до рідного слова, обстоювали свої національні права та інтереси через українське книгодання. Про це свідчить досить широкий тематичний спектр та різноманітність видань української книги за читацькою адресою: дитяча література для найменших — казки, букварі, читанки; література для молоді та юнацтва; белетристика — твори українських та зарубіжних авторів; просвітня література — видання навчально-методичного характеру та шкільні підручники; книги з економіки; релігійна література — як греко-католицька, так і протестантська. Таким чином, Станиславів у 1920–1930-х рр. був вагомим осередком видавничої справи Галичини та значним центром українського національного життя краю.

1. *Васильчук М.* Scripta manent: (написане зостається) / *Микола Васильчук*. — Коломия : Вік, 2013. — 224 с. — (Коломийська бібліотека ; вип. 18).
2. *Велигорський І.* [Рецензія] / *Іван Велигорський* // Літературно-науковий вістник. — 1927. — Т. 93. — С. 365-366. — Рец. на кн.: Словничок української мови і головні правописні правила та замітки до відміни / *Зладив Д-р Кость Кисілевський*, учитель. — Станиславів : накладом автора, 1927. — VIII, 390 с.
3. *Гаврилів Б.* Літопис Івано-Франківська (Станіслава) : історична хроніка міста з 1662 року) / *Богдан Гаврилів, Петро Арсенич, Роман Процак* ; Івано-Франків. обл. орг. Всеукр. спілки краєзнавців. — Вид. 2-ге, допов. і переробл. — Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1998. — 136 с. : іл.
4. *Галушко М.* Українські часописи Станіслава (1879–1944 рр.) : іст.-бібліогр. дослідж. / *Марія Галушко* ; [наук. ред.-консультант *М. М. Романюк*] ; НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника, НДЦ періодики. — Львів, 2001. — 304 с. — (Серія «Періодичні видання міст України»).

5. *Галуциньський М.* Значінне Просвіти : (як належить його оцінювати?) / *Михайло Галуциньський* // Народний календар на переступний рік 1924. — Станіславів : Бистриця, 1923. — С. 86-90.
6. *Галуциньський Т.* Царство сатани наступає на нас! / *о. Т. Галуциньський* ЧСВВ. — Станіславів : накладом Товариства Безженних Священиків ім. св. Свящм. Йосафата в Станіславові, 1930. — 44, [2] с. — (Бібліотека Української Християнської Організації ; чис. 14).
7. *Герасимович І.* Сторінка «Рідної Школи» / подав *Іван Герасимович* // Народний календар на переступний рік 1924. — Станіславів : Бистриця, 1923. — С. 123-134.
8. *Герасимович І.* Українські школи під польською владою / *Іван Герасимович*. — Станіславів : накладом вид-ва «Бистриця», 1924. — 16 с.
9. *Домбровський О.* Нарис історії українського евангельсько-реформованого руху / *Олександр Домбровський*. — Нью Йорк ; Торонто : Видання Українського Євангельського Об'єднання в Північній Америці, 1979. — 622 с. : фото.
10. *Єзрешій О.* Єпископ Григорій Хомишин : портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча / *Олег Єзрешій*. — Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2006. — 168 с.
11. Зброя до оборони і наступу : начерк проповіді про пресу. — Львів ; Станіславів : накладом Товариства Безженних Священиків ім. св. Свмщ. Йосафата в Станіславові, 1929. — 11, [5] с.
12. *Ісаїв П.* Станіславів / *П. Ісаїв, В. Кубійович* // Енциклопедія українознавства: слов. частина / голов. ред. *Володимир Кубійович*. — Львів, 2000. — Т. 8. — С. 3021-3024.
13. *Карпин І.* Юліан Насальський — редактор і видавець «Бібліотеки для рускої молодіжи» / *Іванна Карпин* // Вісник Львівського університету. Сер.: Книгознавство бібліотекознавство та інформаційні технології. — Львів, 2012. — Вип. 7. — С. 189-215.
14. *Кирилович З. З.* Міжнародні взаємини а міжнародня мова / *Зенон З. Кирилович* // Ілюстрований народний календар на звичайний рік 1921. — Станіславів ; Коломия : Бистриця, 1920. — С. 89-93.
15. Кооперативний крамар : практичні ради та вказівки / зібрав й уложив інж. *Ол. Дяків*. — Станіславів : коштом і заходом Організац. Відділу Пов. Союзу Кооператив в Станіславові, 1924. — 64, [2] с. — (Книгозбірня Повітового Союзу Кооператив. Станіславів ; чис. 1).
16. *Кравців Б.* Станіславівські видання і видавництва / *Б. Кравців* // Альманах Станіславівської землі : збірник матеріалів до історії Станіславова і Станіславівщини. [Т. I] / ред.-упоряд. *Б. Кравців*. — Нью Йорк ; Торонто ; Мюнхен. — 1975. — XV, 959 с. : іл., фото. — (Український архів / Наукове Товариство ім. Шевченка ; т. 28). — С. 530-535.

17. *Кульчицький М.* Автобіографічна повість Юліана Редька «Дурні діти» (1926) як документ часу / *Маркіян Кульчицький* // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника : [зб. наук. праць]. — Львів, 2008. — Вип. 1 (16). — С. 485-494.
18. *Лецишин Р. С.* Розвиток української преси Станиславівського воєводства (1921–1939 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / *Лецишин Ростислав Сергійович* ; Держ. вищий навч. заклад «Ужгородський національний університет». — Ужгород, 2011. — 20 с.
19. Набоженство до Найсвятішого Серця Господа нашого Ісуса Христа : як підручник для священників / Уложив *Григорій Хомишин*, єпископ Станиславівський. — Станиславів, 1920. — 459 с.
20. *[Павлюх Гнат]*. «Рідна Школа» в Станиславові / *П. Г.* // Народний календар на переступний рік 1924. — Станиславів : Бистриця, 1923. — С. 135-138.
21. *Пеленський О.* До школи! / *Осип Пеленський* // Ілюстрований народний календар на звичайний рік 1921. — Станиславів ; Коломия : Бистриця, 1920. — С. 114-116.
22. Програма і організаційний статут «Українського Народного Союзу»: ухвалено дня 30 січня 1926 на I Українським Селянським Конгресі в Станиславові. — Станиславів : накладом Видавничої Спільки «Селянський прапор», 1926. — 23 с.
23. Статут і програма Товариства безженних священників ім. св. Священномученика Йосафата в Станиславові. — Станиславів : накладом Товариства безженних священників ім. св. Священномученика Йосафата в Станиславові, 1925. — 63 с.
24. *Тимків Л.* Праця оо. Редемптористів у Станиславові / *о. Лев Тимків* // Альманах Станиславівської землі : збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Т. II / ред.-упоряд. *М. Климишин*. — Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто. — 1985. — 900 с. : іл., фото. — (Український архів / Наукове Товариство ім. Шевченка ; т. 29). — С. 422-424.
25. *Тотоміянц В.* Вступні відомости про кооперацію / *проф. др. В. Тотоміянц* ; авториз. пер. проф. *Михайла Ростковича*. — Станиславів : накладом Повітового Союзу Кооператив, 1930. — [VIII], 120 с.
26. *Третяк Д.* Покотигорошок : казка-небелиця, переказана з уст народа / *Д. Третяк* ; прикрашене малюнками *О. Куриласа*. — 2-ге вид. — Станиславів : накладом вид-ва «Бистриця», 1920. — 74, [6] с. : іл. — (Бібліотека для української молодіжи / під ред. *Зенона З. Кириловича* ; вип. 84, т. 167).

27. Українська книга в Галичині, на Буковині, Закарпатті, Волині та в еміграції, 1914–1939 : бібліогр. покажчик. Т. 1 : 1914–1919 / НАН України, ЛННБ України ім. В. Стефаника ; уклад.: *Л. І. Ільницька* (кер. проекту), *Т. М. Дубова, Л. Я. Кужель, Н. А. Рибчинська, Л. Т. Суц* ; передм. *М. М. Романюка* ; відп. ред. *М. М. Романюк*. — Львів, 2010. — 472 с.
28. Українська книга в Галичині, на Буковині, Закарпатті, Волині та в еміграції, 1914–1939 : бібліогр. покажчик. Т. 2 : 1920–1923 / НАН України, ЛННБ України ім. В. Стефаника ; уклад.: *Л. І. Ільницька* (кер. проекту), *М. А. Ільницька, Л. Я. Кужель, Н. А. Рибчинська, Л. Т. Суц*, за участю *Т. М. Дубової* ; передм. *М. М. Романюка* ; відп. ред. *М. М. Романюк*. — Львів, 2012. — 804 с.
29. Українська книга в Галичині, на Буковині, Закарпатті, Волині та в еміграції, 1914–1939 : бібліогр. покажчик. Т. 3 : 1924–1927, у 2 кн. Кн. 1 : 1924–1925 / НАН України, ЛННБ України ім. В. Стефаника, відділ наукової бібліографії ; уклад.: *Л. І. Ільницька* (кер. проекту), *Т. М. Дубова, І. А. Жеваженко, Л. Я. Кужель, І. В. Морозова, Н. А. Рибчинська, М. А. Шуварик* ; передм. *М. М. Романюка* ; відп. ред. *М. М. Романюк*. — Львів, 2015. — 448 с.
30. Українська книга в Галичині, на Буковині, Закарпатті, Волині та в еміграції, 1914–1939 : бібліогр. покажчик. Т. 3 : 1924–1927, у 2 кн. Кн. 2 : 1926–1927 / НАН України, ЛННБ України ім. В. Стефаника, відділ наукової бібліографії ; уклад.: *Л. І. Ільницька* (кер. проекту), *Т. М. Дубова, І. А. Жеваженко, Л. Я. Кужель, І. В. Морозова, Н. А. Рибчинська, М. А. Шуварик* ; передм. *М. М. Романюка* (т. 3, кн. 1, с. 3-8) ; відп. ред. *М. М. Романюк*. — Львів, 2016. — С. 449-1022.
31. Український Сміх : збірник гумористики й сатири українського письменства. Кн. 1 / зібрав *Омелян Карашкевич*. — Станіславів ; Коломия : накладом вид-ва «Бистриця», 1921. — 110 с. — (Літературна Бібліотека ; чис. 5).
32. [*Хомишин Г.*]. Пастирський лист Григорія Хомишина єпископа Станіславівського до Клира і вірних Станіславівської Епархії про большевицьке прослідудане релігії / *Григорій*, єпископ. — Станіславів : накладом Єпископського Ординаріату, 1930. — 14 с.
33. [*Хомишин Г.*]. Пастирський лист Григорія Хомишина єпископа Станіславівського до Клира і вірних Станіславівської Епархії про грожачі небезпеки / *Григорій*, єпископ. — Станіславів : накладом Єпископського Ординаріату, 1925. — 21 с.
34. Хомишин Григорій // Енциклопедія українознавства: слов. частина / голов. ред. *Володимир Кубійович*. — Львів, 2000. — Т. 10. — С. 3624-3625.
35. *Чайковський А.* Жонатє чи безженне священство? / *Др. Андрій Чайковський*. — Станіславів : Головний Склад «Українська Книгарня», [1925]. — 48 с.